

רב סעדיה גאון

גדולו יגדל
הרהר והיציאה
היה פנים היהודי

כתב

בשמיני עצרת
ליום שבת
של שנת
ועל הענין

ירחמיאל ברודי

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ירחמיאל ברודי
רב סעדיה גאון

גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי

עורך הסדרה: אביעזר רביצקי

המערכת

משה אידל, אברהם גרוסמן, צבי יקותיאל, אניטה שפירא

מרכזת המערכת: מעין אבינר-ירבהון

ירחמיאל ברודי

רב סעדיה גאון

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ירושלים

Robert Brody
Rav Se'adya Gaon

עריכה לשונית: זיסי סתוי

עיצוב: מירה קידר

הפקה: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע
משרד המדע, התרבות והספורט – מינהל התרבות והאמנויות

הדפסה חדשה: ירושלים תשע"ג

09 08 07 06 / 9 8 7 6 5 4 3

מסת"ב 965-227-221-3 ISBN

Catalogue No. 185-540 מספר קטלוגי

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר, תשס"ז

© Copyright by The Zalman Shazar Center, Jerusalem

Printed in Israel, 2006

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.
סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר
לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

7.....	פתח דבר.....
9.....	פרק ראשון: תקופת הגאונים והרקע לפעילותו של רב סעדיה.....
	ישיבות הגאונים: המשך ושינוי 14
	ראשות הגולה 20
	המרכז הארץ ישראלי והתחרות בין שני המרכזים 22
	האתגר הכיתתי 29
35.....	פרק שני: רב סעדיה, מהפכן ושמרן.....
	ידיעות עיקריות על מהלך חייו 35
	רב סעדיה המהפכן 39
	נועזות בשירות המסורת 42
	תכונות אופייניות של כתיבתו 47
51.....	פרק שלישי: הוגה הדעות.....
	הרקע לפועלו ההגותי של רס"ג 51
	רס"ג והכלאם 54
	חיבוריו בתחום ההגות 58
	עיקרי תורתו המחשבתית 63
70.....	פרק רביעי: פרשן המקרא.....
	היקף מפעלו הפרשני 71
	עקרונות פרשניים 79
	היבטים הגותיים ופולמוסיים 81
	היחס לספרות חז"ל 86

91	הבלשן	פרק חמישי:
	הפריצה הראשונה: 'ספר האָגרוֹן' 91	
	חיבורים נוספים בתחום הלשון 97	
	תפיסות כלליות 100	
	תפיסות דקדוקיות 104	
109	המשורר	פרק שישי:
	יסודותיה של שירת הקודש העברית 109	
	התפתחות הפייטנות עד רב סעדיה 115	
	מקומה של הפייטנות בעולמו של רב סעדיה 119	
	מתיחת גבולות הפייטנות ושאלת השפעתו של רס"ג 126	
131	איש ההלכה	פרק שביעי:
	מגוון הסוגות הספרותיות 131	
	המונוגרפיות ההלכתיות 136	
	שימוש בתלמוד הירושלמי 148	
	שימוש במורשת הבבלית 149	
153	איש התעמולה והפולמוס	פרק שמיני:
	הוויכוח בין הדתות 154	
	פולמוס נגד מבקרי המקרא 157	
	פולמוס נגד הקראים 161	
	פולמוס הלוח 168	
	'ספר הגלוי' 170	
174	אחרית דבר	פרק תשיעי:
176	הצעות לקריאה נוספת	

בספר זה אני מציג לקוראים את אחת הדמויות הססגוניות, החדשניות, המרשימות והמשפיעות ביותר בתחום היהדות לדורותיה – דמותו של רב סעדיה בן יוסף גאון (882-942). הוא נפטר לפני יותר מאלף שנים, והעולם שבו פעל רחוק מאיתנו לא רק מבחינה כרונולוגית אלא גם מבחינה תרבותית ומנטאלית. רב סעדיה חי בתקופת הגאונים, שהייתה תוססת במיוחד, בין היתר בשל החשיפה לתרבות המוסלמית ובאמצעותה למורשת העולם הקלאסי ובגלל ריבוי הכתות והפגלים בתוך היהדות עצמה. השפעתה של תקופה זו על ההתפתחות המאוחרת יותר של היהדות הייתה מכרעת, אולם היא כמעט אינה מוכרת לקורא בן זמננו. לכן הקדשתי את הפרק הראשון של הספר לניסיון לתאר בקווים כלליים את תקופת הגאונים ואת העולם שבו פעל רב סעדיה. הפרק השני עוסק במה שידוע על קורות חייו – לא מעט בהשוואה לאישים אחרים בני זמנו, אבל הרבה פחות מן הנחוץ לכתיבת ביוגרפיה מקובלת. רובו של הספר מוקדש לפעילותו הרוחנית, והוא מחולק לשישה פרקים נוספים, בהתאם לתחומים העיקריים שרב סעדיה עסק בהם: הגות דתית, פרשנות המקרא, בלשנות, שירה, הלכה ופולמוס.

חלוקה זו חוטאת במידה מסוימת לאופי החשיבה והכתיבה של רב סעדיה עצמו, שכן אחת התכונות הבולטות בכתיבתו רבת ההיקף והמגוונת היא שאף אחת מיצירותיו אינה שייכת באופן בלעדי לתחום אחד. אולם לא היה מנוס מחלוקת החומר באופן זה, כדי להקל על הצגה בהירה ככל האפשר של העובדות והתופעות המרכזיות בפעלו של רב סעדיה, על רקע ההישגים של קודמיו ובני זמנו. כן ניסיתי לפצות על העוול שנגרם בהפרדה בין הדבקים על ידי הפניות לא מעטות ממקום למקום בתוך הספר.

אני מקווה שהקורא יסיים את הספר עם הערכה חדשה לגיבורו ולתקופתו ועם סקרנות ללמוד עליהם יותר. בתקווה זו הוספתי מספר עמודים ובהם הצעות לקריאה משלימה.

יש בספר קטעים רבים המתורגמים מערבית־יהודית. קטעים אלה מודפסים באות שונה, כדי ליצור הבחנה בין דבריו של רב סעדיה ובני תקופתו לבין ניסיונות, שלעולם אינם מושלמים, למסור בעברית את תוכנם של דברים שנכתבו בשפה

אחרת. רבים מן הקטעים האלה תורגמו בעבר על ידי מתבררים אחרים. בכל המקרים האלה (למעט מקרים בודדים שבהם המקור לא שרד) בדקתי את התרגום מול המקור, ותיקנתי במידת הצורך לפי שיקול דעתי. בהזדמנות זו אני רוצה להודות לחגי בן־שמאי שסייע לי בתרגום מספר מילים וביטויים.

תודתי נתונה למרכז זלמן שזר ולמנהלו מר צבי יקותיאל על ההזמנה להשתתף בסדרת "גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי", לעורך הסדרה פרופסור אבי רביצקי, לעורך הלשוני מר זיסי סתוי ולמביא לבית הדפוס מר יחזקאל חובב. ברצוני להודות למועצת ההנהלה של הספרייה של אוניברסיטת קמברידג' על האישור לפרסם את האיור שעל גבי העטיפה. אני מודה מקרב לב לידידים ולעמיתים שקראו פרקים נבחרים בתחומי התמחותם, הצילו אותי מטעויות והציעו שיפורים: מנחם בן־ששון (הפרק השני), שרה סטרומזה (הפרק השלישי), חגי בן־שמאי (הפרק הרביעי), אהרן ממון (הפרק החמישי) ושולמית אליצור (הפרק השישי).

ואחרונים חביבים, אני מחזיק טובה לקוראים הראשונים של הספר – רעייתי קורי וידידי מוריס כהן ודוד קשדן. יעמדו כולם על הברכה.

תקופת הגאונים והרקע לפעילותו של רב סעדיה

כדי להבין ולהעריך נכונה את אישיותו ומעשיו של רב סעדיה בן יוסף, הידוע יותר בכינויו "רב סעדיה גאון", יש להבין תחילה את התקופה שבה חי ופעל, תקופת הגאונים. תקופה זו מאופיינת בכך שרובו המכריע של העולם היהודי ראה את עצמו כפוף לאחד משני המרכזים העתיקים ביותר של היהדות: הארץ ישראל או הבבל, או שניהם. המנהיגים הרוחניים המוכרים של מרכזים אלה, המכונים "גאונים", עמדו בראש ישיבות בודדות וישיבות סורא ופומבדיתא בבבל, וישיבה מרכזית אחת בארץ ישראל, שפעלה בערים שונות במהלך התקופה, בעיקר בטבריה ובירושלים) שזכו להכרה ולהוקרה בינלאומיות. חרף תשיבות הרבה של תקופה זו כחוליה בשרשרת ההיסטוריה היהודית, היא כמעט שאינה מוכרת לקורא, ולכן ראוי לשרטט בקווים כלליים את מפת התקופה, בטרם נתמקד בדמותו הייחודית של רב סעדיה.

השאלה המקדימה והפשוטה לכאורה, שעלינו לענות עליה, היא שאלת הגבול הכרונולוגי: מתי החלה ומתי הסתיימה תקופת הגאונים? שתי נקודות המעבר, זו שבתחילת התקופה וזו שבסופה, לוטות במידה מסוימת בערפל, אמנם מסיבות שונות. אם ניגש לשאלת הזמן מנקודת המבט של תולדות הספרות הרבנית, נגלה שתקופת הגאונים באה אחרי תקופה עלומה עוד יותר, תקופת הסְבוֹרָאִים. המקורות העומדים לרשותנו להכרת תקופת הסבוראים מעטים ביותר, ואופי פעילותם של אישים אלה – ובמידה מסוימת אף קיומם – שנויים במחלוקת. דברינו הבאים מבוססים בעיקר על מקור מיוחד במינו ובעל תשיבות עצומה להכרת ההיסטוריה היהודית של האלף הראשון לספירה, הוא 'איגרת רב שרירא גאון'. מצד אחד ניתן לשייך את האיגרת הזאת לסוגה ספרותית אופיינית ביותר לתקופת הגאונים, השאלות והתשובות: שואלים מרחבי העולם היהודי הריצו את שאלותיהם בתחומים שונים, בעיקר בתלמוד ובהלכה, אל ישיבות הגאונים, והצוות הבכיר של הישיבה, ובראשו הגאון, שלח תשובות בכתב. אולם מצד שני,

'איגרת רב שרירא גאון' חריגה מאוד בין תשובות הגאונים, הן מבחינת תוכנה והן מבחינת היקפה. למעשה זהו ספר קטן, שבו השיב רב שרירא (איננו יודעים האם ובאיזו מידה תרמו חכמי הישיבה האחרים ליצירת החיבור) בשנת 986 לספירה על מספר שאלות שהציגו לו חכמים מקירואן – מרכז יהודי חשוב באותם ימים, בתוניסיה של ימינו – ובראשם החכם המפורסם רב יעקב בן נסים אבן שהין. שאלות אלו עסקו בשני תחומים עיקריים: היווצרות ספרות חז"ל (בייחוד המשנה, הברייתות והתלמוד הבבלי) ומקומה בתולדות התורה שבעל פה, והמשכה של שלשלת המסירה לאחר תקופת האמוראים. בעוד השאלות המתייחסות לספרות חז"ל רבות ומפורטות למדי, הסתפקו השואלים בהצגת שאלה אחת, המנוסחת בצורה כללית ביותר, לגבי חמש מאות השנים שקדמו לזמנם: "ורבנן סבוראיי כיצד נסדרו אחרי רבינא (אחד מאחרוני האמוראים שיצרו את התלמוד הבבלי) ומי מלך (=כיהן) אחריהם מראשי הישיבות וכמה שנים מלך מאותו הזמן ועד עכשיו".

רב שרירא הקדיש לכך חלק ניכר מתשובתו, ואף הרחיב את הדיון לשאלה שהשואלים לא העלו כלל, היא שאלת תולדות האמוראים. לדבריו "ראינו לפרש לכם את עיקרי הדבר הזה וכיצד היתה ראשות ישראל מקדם וכיצד נחלקו שתי הישיבות, מכיוון שיש בדבר שיבושים" (כאן ולהלן מובאים דברי רב שרירא בתרגום מארמית). במילים אחרות, השואלים הניחו כנראה שידיעותיהם על תקופת האמוראים מספיקות ושאלו רק על התקופות המאוחרות יותר, אולם הגאון חשב שיש מקום ללמד אותם גם פרק בתולדות האמוראים. דברי רב שרירא באיגרת זו הם הבסיס העיקרי לכל הכרונולוגיה של תקופת הסבוראים והגאונים ואחד המקורות העיקריים לכרונולוגיה של תקופת האמוראים ולתולדות הספרות התלמודית.

לענייננו חשובים בעיקר דבריו על תקופת הסבוראים וראשית תקופת הגאונים. רב שרירא מתייחס לתקופת הסבוראים פעמיים, פעם בדיון על התהוות הספרות התלמודית ופעם בסקירתו ההיסטורית. ההתייחסות הראשונה מצויה סמוך לסוף הדיון המפורט על היווצרות הספרות התלמודית, לאחר שתיאר כיצד ניתוספה "הוראה" סמכותית דור אחרי דור, עד שנפסקה בדורו של אותו רבינא שהוזכר כבר על ידי השואלים בהקשר זה ושצוין במאמר תלמודי מפורסם, יחד עם רב אשי, בתור "סוף הוראה". וכך אומר רב שרירא:

אף על גב שלא הייתה הוראה, היו פירושים וסברות הקרובים להוראה, והרבנים האלה נקראו רבנן סבוראי, וכל מה שהיה תלוי ועומד (בתלמוד) פירשו (אותו), כגון

רב רחומי ורבה יוסי ורב אחאי מבי חתים... ורב רבאי מרוב... וקבעו כמה סברות בגמרא, הם וגם הרבנים שאחריהם, כגון רב עינא ורב סימונא.

הוא גם מספק דוגמאות בודדות של פירושים וסברות של החכמים האלה שנכנסו לתלמוד. במילים אחרות, הסבוראים אמנם לא נהנו מן הסמכות ומן היוקרה שהיו מנת חלקם של האמוראים, אך הם נטלו חלק, שקשה להגדירו בצורה מדויקת, בשכלולו ובעריכתו הסופית של התלמוד הבבלי. דבריהם לא זכו להיכלל בקטגוריה הסמכותית ביותר של "הוראה" כדברי האמוראים, אך הם היו "קרובים להוראה" ואף זכו להיכלל, אם כי בהיקף מצומצם, בתלמוד הבבלי, היצירה הסמכותית ביותר של היהדות הרבנית. מסתבר שההבדל המכריע בין הסבוראים לגאונים, לפחות בעיני רב שרירא, הוא בדיוק בנקודה זו: הגאונים עסקו לא בעריכת התלמוד אלא בלימודו, בהוראתו, בפירושו וביישומו הלכה למעשה. התלמוד כבר היה בעיניהם מקור סמכותי הזקוק לפירוש, אך חתום וחסום (עקרונית) לתוספות ולשינויים.

לפני שנצטט את הקטע השני באיגרת רב שרירא המוקדש לסבוראים, נציין שיטת התיארוך שהשתמש בה רב שרירא, כמו גם רוב המחברים במזרח עד קרוב לזמננו, היא שיטת התיארוך "לשטרות", כלומר לפי המניין הסלוקי, שהתחיל בשנת 312 לפני הספירה. הנה קיצור דבריו של רב שרירא על תקופת הסבוראים והמעבר לתקופת הגאונים:

ואחריו (אחרי רב סמא בריה דרבא) מלך רבה יוסי ובימיו סוף הוראה ונחתם התלמוד. והיו רבנן סבוראי ורובם מתו בומהלך) שנים מעטות... והיו שני שמד וצרות בסוף מלכות פרסיים ולא יכלו לקבוע פרקים ולהושיב ישיבות ולנהוג במנהגי גאונות עד אחרי כמה שנים, ובאו הרבנים (של הישיבה) שלנו מפומבדיתא לסביבות נהרדעא ב"מדינת" (=בעיר) פירוז שאבור. ואלה הגאונים שהיו בעירנו פומבדיתא אחרי הדברים האלה בסוף מלכות פרסיים מן שנת תת"ק (900 לשטרות = 588/9 לספירה): מר רב חנן מן אשיקיא ואחריו מלך רב מרי זקנינו... ובימיו היה בסורא מר רב מר בן מר רב הונא גאון...

קרוב לוודאי שהמעבר בין תקופת הסבוראים לתקופת הגאונים חל, לפי תפיסת רב שרירא, באמצע המאה השישית לספירה. הפעילות התקינה של הישיבות הגדולות בבבל נפסקה לזמן מה – כנראה כמה עשרות שנים – וכאשר הצליחו החכמים לחדש את פעילותן ולהעמיד שוב ראשי ישיבות או "גאונים", היה ברור

להם שהם אינם שייכים עוד לתקופת הסבוראים אלא לתקופה חדשה, שנודעה במרוצת הזמן בשם "תקופת הגאונים".

עם זאת, יש לציין שידועותינו לגבי מאתיים השנים הראשונות (לערך) של תקופת הגאונים מצומצמות ביותר, ומלבד שמות הגאונים שמספק רב שרירא באיגרתו אנו יודעים מעט מאוד על יהדות בבל וארץ ישראל, ובכלל זה על הגאונים וישיבותיהם, לפני אמצע המאה השמינית לספירה. באמצע אותה "תקופת ערפל" חלו שינויים מרחיקי לכת במסגרת המדינית והתרבותית שבה פעלו אנשי בבל וארץ ישראל, בעקבות הגל הגדול של כיבושי האסלאם במאה השביעית לספירה. עד תקופה זו חיו יהודי בבל תחת שלטון השושלת הקסאנית שמוצאה מאיראן ודתה זורואסטרית, ויהודי ארץ ישראל תחת שלטון ביזנטי שדתו נוצרית; אך בעקבות מסעי הכיבוש של המוסלמים, שהוכתרו בהצלחה מדהימה, נוצר מצב חדש: כתשעים אחוז מכלל היהודים בעולם – ובכללם יהודי בבל, פרס, ארץ ישראל, לבנון, סוריה וצפון אפריקה – נמצאו תחת שלטון מוסלמי ובעולם תרבותי ששפתו ערבית.

המהפך הזה הביא בעקבותיו הזדמנויות ואתגרים חדשים לרוב. למשל, תופעת המרת הדת הייתה שכוחה הרבה יותר תחת הדת החדשה, ששאפה לצרף לשורותיה את מרב התושבים המצויים בשלטונה, מאשר תחת דת פרטיקולרית מאוד כמו הדת הזורואסטרית. במקרים מסוימים פעלו המומרים מתוך רצון לשפר את מצבם האישי, בין אם שאפו לזכות במשרות בכירות במערכת השלטונית ובין אם הרגישו מקופחים במסגרת היהודית (למשל במקרה של נשים שרצו להיפרד מבעליהן ולא הצליחו לקבל את הגט המיוחל). אולם מעבר לשיקולים מעשיים כאלה, אין ספק שהתרבות שהתפתחה בעולם המוסלמי, בשיתוף עם מיעוטים דתיים ובראשם הנוצרים, השפיעה במידה רבה על שכבות שלמות של האוכלוסיה היהודית שבתוכה. החשיפה לתרבות חדשה, דינמית ובעלת שאיפות אוניברסליות, שגם ידעה לתווך בין העולם בן זמנה לבין העולם היווני העתיק באמצעות תרגומים ועיבודים של יצירות קדומות, שינתה במידה ניכרת את הלכי הרוח ואת דרכי החשיבה של יהודי המזרח התיכון. חשיפה זו סיפקה, מצד אחד, הזדמנויות רבות להעשרת העולם התרבותי של היהודים ובני מיעוטים אחרים, אך מצד שני, היא הציבה אתגר גדול לאנשי האליטה היהודית הנאמנים לדתם ולמורשתם התרבותית. עליהם היה לבדוק כיצד ובאיזו מידה ניתן לשלב בין העולמות בלי לפגוע בקודשי היהדות, ולהיאבק על נפש המאמינים ה"פשוטים" יותר, שרבים מהם נמשכו אחרי התרבות השלטת במידה זו או אחרת, וחלקם התחיל לפקפק

במורשתם היהודית או לפתח רגשי נחיתות כלפי התרבות הנוצצת שמסביבם. הניסיונות המגוונים להתמודד עם אתגרים תרבותיים אלה הם בין המאפיינים המובהקים של פעילותו המפוארת והענפה של רב סעדיה גאון, כפי שנראה בהמשך הספר.

השלכה טכנית יותר של כיבושי האסלאם הייתה האפשרות להדק את הקשרים בין קהילות יהודיות רחוקות זו מזו. התקשורת הבינלאומית הייתה סדירה ויעילה הרבה יותר כאשר יהודי המזרח התיכון וצפון אפריקה חיו בתוך העולם המוסלמי, גם כאשר קמו שושלות שונות באזורים שונים, מאשר בתקופה הקדומה יותר שבה נמצאו יהודי בבל וארץ ישראל, למשל, תחת שלטוןן של אימפריות יריבות. השיפורים בתקשורת השפיעו בעיקר מאמצע המאה השמינית ואילך, כאשר בירת האימפריה המוסלמית עברה מדמשק לבגדד (נוסדה בשנת 750), קרוב למרכזי היישוב היהודי הוותיק בבבל. מתקופה זו אנו עדים לזרם הולך וגובר של שאלות ותשובות, המחבר בין המרכז הבבלי לתפוצות, ומהווה גם סיבה עיקרית לכך שידועותינו על חיי היהודים במזרח ותרבותם, מאמצע המאה השמינית ואילך, עולות בהרבה על ידיעותינו לגבי מאות השנים שקדמו להתפתחות זו.

כאשר אנו מבקשים לקבוע את סוף תקופת הגאונים ואת המעבר לתקופת ה"ראשונים", הידיעות שבידינו רבות לאין שיעור מאשר על תחילת התקופה, אלא שמדובר במעבר הדרגתי ומתמשך. השינוי העיקרי המאפיין מעבר זה לא היה – כמו במעבר מתקופת הסבוראים לתקופת הגאונים – התפתחות בתוך מסגרת נתונה, אלא שינוי במערכת הכוחות המחברים בין המרכז לפריפריה. מאפיין מרכזי של תקופת הגאונים, לפחות מאמצע המאה השמינית ואילך, הייתה ההכרה של יהודי התפוצות שהם תלויים מבחינה רוחנית במרכזים הוותיקים בבבל ובארץ ישראל. ככל שחלף הזמן התחזקו קהילות אחרות בצפון אפריקה ובאירופה, ומידת תלותן במרכזים שבמזרח הלכה ופחתה. לכך יש להוסיף את הנסיבות המדיניות והכלכליות, שתרמו להיחלשותן של קהילות ישראל בבבל ובארץ ישראל והקשו על קיום קשרים הדוקים ביניהן לבין קהילות שבמערב. לפיכך אי אפשר לצמצם את סיום תקופת הגאונים לתאריך מסוים, ועלינו לראות בו סיומו של תהליך ממושך, שאחרוני הגאונים הצליחו לעכבו אך לא לעצור אותו. מקובל אמנם לראות נקודת ציון בפטירתו של רב האי בן שרירא גאון בשנת 1038, אולם אנו יודעים שרב ישראל בן שמואל, גאון סורא בסוף ימיו של רב האי, נפטר אחריו; ואף ישיבתו של רב האי, ישיבת פומבדיתא, התקיימה גם לאחר מותו, אם כי נראה שהעומד בראשה לא כונה "גאון".

גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי היא סדרת חיבורים מונוגרפיים על חייהם וכתביהם של האישים הבולטים בתולדות ישראל בשדה המחשבה, ההלכה והתרבות. החיבורים מתרכזים בשני תחומים: תולדות החיים והסיפור האנושי, תוך הדגשת חשיבותה של האישיות על רקע זמנה ומקומה; והיצירה הספרותית והרוחנית, תוך הדגשת תכניה, תרומתה הייחודית והשפעתה לדורות. החיבורים עוסקים באישים שפעלו למן העת העתיקה ועד המאה העשרים. מטבע הדברים, לא נכללו בסדרה כל גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי אלא דמויות נבחרות, שתרמו תרומה מכרעת לתרבות ישראל וטבעו חותם ניכר לדורות. מחברי הספרים בסדרה זו הם החוקרים המובהקים בתחומם. עם זאת, הספרים פונים לציבור קוראים רחב ומוגשים בלשון שווה לכל נפש. העורך הראשי של הסדרה הוא פרופ' אביעזר רביצקי וחברי המערכת הם פרופ' משה אידל, פרופ' אברהם גרוסמן, מר צבי יקותיאל ופרופ' אניטה שפירא.

רב סעדיה גאון (רס"ג) היה אחד האישים המשפיעים והצבעוניים ביותר בתולדות היהודים בימי הביניים. הוא נבחר לעמוד בראש ישיבת סורא שבבבל אף שרכש את השכלתו במצרים ובארץ ישראל, בניגוד למקובל באותה תקופה. בפעילותו באו לידי ביטוי גישות מנוגדות: מצד אחד, הוא הגן בחירוף נפש על היהדות הרבנית בפני הביקורת של קבוצות ושל יחידים שכפרו בסמכותם של חכמי התלמוד וממשיכי דרכם, דוגמת הקראים; מצד אחר, הוא תרם תרומה מכרעת ליצירת שילוב מרתק, מורכב ופורה בין היהדות המסורתית ובין ההשכלה והתרבות של זמנו. הוא עסק בכל ענפי היצירה שטופחו בימיו ברחבי העולם היהודי, ובכולם הטביע חותם של חידוש ורענונות. הספר מתאר את הרקע לפעילותו, את קורות חייו ואת עיקרי תרומותיו בתחומים רבים ומגוונים, כגון פילוסופיה, פרשנות מקרא, בלשנות, שירה והלכה.

0 01850000540 1
דאנאקורד 185-540

מחיר מומלץ לצרכן 52 ש"ח

ירחמיאל ברודי הוא פרופסור מן המניין בחוג לתלמוד באוניברסיטה העברית בירושלים ומתמחה בחקר ספרות הגאונים. בין פרסומיו: צוהר לספרות הגאונים, תשובות רב נטרונאי בר הילאי גאון, לתולדות נוסח השאליות.

ע י צ ו ב ה ע ט י פ ה : ס ט ו ד י ו מ י ר ה ק י ד ר

על העטיפה: מתוך עמוד השער של 'ספר העדות והשטרות' לרס"ג,
Cambridge University Library, T-S K6.151

